

lü'n-nebî fi'l-Kur'ân ve Muhammed Mahfûz Şehâme Cenk'in *Kurretü'l-âyn fi işbâti fezâ'ili seyyidi's-sekaleyn* adlı eserleri sayılabilir (Selâhaddin el-Müneccid, s. 198-200). İzzeddin İbn Abdüsse-lâm'ın (ö. 660/1262), Resûlullah'ın üstünlüğüne dair kırk hadisi ihtiva eden *Bidâ-yetü's-sûl fi tafdîli'r-Resûl* (nşr. Nâsırüddin el-Elbânî, Beyrut 1986) ve *Mün-yetü's-sûl fi tafdîli'r-Resûl* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid, Beyrut 1981) adlı eserleriyle Kemalpaşazâde'nin *Efdaliyyetü (tafdîlü) nebiyyinâ 'alâ sâ'iri'l-enbiyâ'* adlı risâlesi (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3698; Esad Efendi, nr. 3551; Düğümlü Baba, nr. 351), Hz. Peygamber'in üstünlüğünü Kur'an âyetleri, hadisler ve âlimlerin görüşlerine yer vererek anlatan özlü eserlerdendir. Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî'nin *el-Fezâ'ilü'l-Muhammeddiyye* adlı eseri (nşr. Mahmûd Fâhûrî, Halep 1414/1994) konuyu bütün yönleriyle ihtiva eden bir çalışmadır. Müellif, Resûlullah'ın hayatını kısaca anlattıktan sonra tesbit edebildiği 782 eserin ismini alfabetik olarak kaydetmiş, daha sonra Hz. Peygamber'in üstünlüğüne dair Beyzâvî tefsirinden kısa açıklamalarıyla birlikte Kur'an âyetlerini, onun hakkında diğer semavî kitaplarda bulunan bilgileri, yine bu konuda rivayet edilen hadisleri bölüm halinde ele almıştır. Ayrıca Resûlullah'ın üstünlüğünü bildiren kırk rivayeti *el-Ehâdisü'l-erba'in fi fezâ'ili seyyidi'l-mürselîn* adlı müstakil bir eserde toplamıştır (Beyrut 1894). Aynı müellifin *Cevâhirü'l-bihâr fi fezâ'ilü'l-muhtâr*'ı ise (I-IV, Kahire 1379/1960) hadis, tefsir, kelâm, tasavvuf, siyer ve menâkıba dair eserlerde Hz. Peygamber'in hasâs ve fezâiline dair bilgilerin yer aldığı bölümlerden alıntılar yapılarak meydana getirilmiş bir çalışmadır. Âbiri de bu konuda Türkçe olarak *Efdaliyyetü nebiyyinâ Muhammed alâ sâ'iri'l-enbiyâ'* adıyla bir eser kaleme almıştır (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4489). Fezâilü'n-nebî türündeki eserlerde diğer peygamberlerin mucizeleriyle Resûl-i Ekrem'in mucizelerinin mukayese edildiği görülmektedir. Özellikle müslümanlarla hıristiyanların birlikte yaşadığı bölgelerde bu tür çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. İbnü'n-Nasr es-Selâvî'nin, Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den üstün olduğunu ispat için yazılan bir esere reddiye olarak kaleme aldığı *Da've'l-Yesû'îyyîn ve faz-lü Muhammed 'alâ sâ'iri'l-enbiyâ'* adlı kitabı (Kahire 1318) bu çalışmalara bir örnek teşkil eder.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "hşş" md.; *Kâmus Tercümesi*, II, 1166, 1167; *Müsned*, II, 373, 381, 417; III, 144; IV, 66; V, 59, 379; *el-Muvaftâ*, "Hüsnü'l-huluk", 8; Dârimî, "Muqaddime", 8; Buhârî, "İlim", 37, "Rikâk", 38, "Cum'a", 1, 12, "Menâkıb", 23, 24, "Teyemmüm", 3, "Salât", 56, "Ejumus", 8; Müslim, "Cum'a", 19, 21, "Mesâcid", 3, "Fezâ'il", 1, "İmân", 335; Tirmizî, "Menâkıb", 1; a.mlf., *Evsâfü'n-nebî* (nşr. Semîh Abbas), Beyrut 1405/1985, s. 370-388; Nesâî, "Gustül", 26; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülber Abbas - M. Revvâs Kal'acı), Halep 1390/1970, I, 191; II, 750-801; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmu'tî Kal'acı), Beyrut 1405/1985, V, 470-491; Müzenî, *el-Muhtasar*, Beyrut 1410/1990, VIII, 263; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, I, 15-66, 273-279, 511-515; İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi-ahvâli'l-Muştâfâ* (nşr. Mustafa Abdülvâhid), Kahire 1386/1966, I, 353-371, 372, 373; İbn Abdüsselâm, *Bidâyetü's-sûl fi tafdîli'r-Resûl* (nşr. M. Nâsırüddin el-Elbânî), Beyrut 1986; İbn Belbân, *el-İhsân fi takrîbi Sahîhi İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaûd), Beyrut 1404/1984, I, 132; İbnü'l-Mülâkkın, *Gâyetü's-sûl fi haşâ'ışı'r-Resûl* (nşr. Abdullah Bahrûddin), Beyrut 1414/1994, s. 181-187; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatib), I, 199; Semhûdî, *Cevâhirü'l-ikdeyn* (nşr. Mûsâ Benây el-Alilî), Beyrut, ts., I/2, s. 7, 29; Süyûtî, *el-Haşâ'ışı'l-kübrâ* (nşr. M. Halîl Herrâs), Kahire 1387/1967, I, 37; III, 110 vd., 125 vd.; İbn Tolun, *Mürşidü'l-muhtâr ilâ haşâ'ışı'l-muhtâr* (nşr. Bahâ M. eş-Sâhid), [baskı yeri ve yılı yok], nâşirin mukaddimesi, s. 5-52; *Keşfü'z-zunûn*, I, 705-706; Ahlwardt, *Verzeichnisse*, IX, 205; *İzâhu'l-meknûn*, I, 430; II, 198; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 306, 555, 557; Brockelmann, *GAL*, I, 380; *Suppl.*, I, 545; Kehâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, I, 95, 288, 756; Ket-tânî, *er-Risâletü'l-müste'rafe*, s. 407-412; Nebhânî, *Cevâhirü'l-bihâr fi fezâ'ilü'l-muhtâr*, I-IV, Kahire 1960; a.mlf., *Hüccetullah 'ale'l-âlemîn* (nşr. Hasan Casnâ-M. Emîn Demec), Diyarbakır, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmî), s. 28-35; a.mlf., *el-Fezâ'ilü'l-Muhammeddiyye* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1414/1994; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 86; M. Nâsırüddin el-Elbânî, *Fihrisü mahtûâtü Dâri'l-Kütübî'z-Zâhiriyye*, Dimaşk 1390/1970, s. 331; Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, *el-Bişâre bi-nebiyyi'l-İslâm fi'l-Tevrât ve'l-İncil*, Kahire 1977, tür.yer.: M. Mâhir Hamâde, *Merâci' muhtâre 'an hayâti Resûlillâh*, Riyad 1402/1982, s. 279; Abdullah b. Tefîdî, *Tehzîbü'l-Haşâ'ışı'n-nebiyyeti'l-kübrâ li's-Süyûtî*, Beyrut 1410, s. 12; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cem mâ üllife 'an Resûlillâh*, Kahire, ts. (Dârü'l-Kâdî İyâz), s. 187-190, 198-200, 211.

ERDİNÇ AHATLI

HAS'AM (Benî Has'am)

(بنو حاتم)

Adnâniler'e mensup bir Arap kabilesi.

Kabileye adını veren Has'am'ın asıl adı Eftel olup şeceresi Has'am b. Enmâr b. Nizâr b. Maad b. Adnân'dır. Eftel, bir ittifak dolayısıyla kurban edilen hayvanın kanını ellerine ve vücuduna sürdüğü için Has'am lakabıyla anılmıştır. Has'am'ın ba-

bası Enmâr, kardeşi Mudar b. Nizâr'ın kuyusunu doldurduktan sonra Hicaz'dan Yemen'e kaçmış ve Kahtânî kabileleri arasına karışmıştır. Bundan dolayı bazı kaynaklar, Has'am ile kardeş kabile Becile'nin şeceresini Enmâr b. Erâş (İrâş) b. Amr b. Gavs b. Nebt b. Mâlik el-Kehlânî şeklinde Kahtâniler'e mensup gösterirler. Has'amîliler'in menşei farklı bazı kabilelerin birleşmesinden teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Serât dağlarına yerleşen Enmâr'ın iki oğlu Has'am ve Becile, zamanla çoğalarak Tâif'e 120 km. kadar uzaklıktaki Tebâle ile Yemen'in yüksek dağlık kesimleri arasındaki geniş bir bölgeye yayıldılar. Has'amîliler, komşu kabilelerle olduğu gibi zaman zaman Becileliler'le de mücadele ettiler; katıldıkları savaşların başlıcaları Yevmü Âkıl, Yevmü'l-karn ve Feyfû'r-rîh'tir. Daha sonra kollara ayrılarak çeşitli bölgelere dağılan Has'amîliler buralardaki kabilelere karıştılar. İslâmîyet'in doğuşu sırasında Yemen-Hicaz hac yolu boyunca Tebâle'ye kadar uzanan bölgede yaşıyorlardı.

Has'amîliler, Cähiliye devrinde Beyt-i Has'am denilen Zülhalesa Tapınağı'na giderlerdi. Bu tapınağın Yemen Kâbesi adıyla da anılmasından ve Beytullah'a denk tutulmasından rahatsızlık duyan Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinden önce müslüman olan Cerîr b. Abdullah el-Beceli'yi bir seriyyenin başında onu yıkmak üzere gönderdi. Cerîr, kendisine karşı koyan bazı kişileri öldürdükten sonra tapınağı ortadan kaldırdı. Bu hadiseden sonra Has'am'ın ileri gelenlerinden As'as b. Zahr ve Enes b. Müdrîk'in de aralarında bulunduğu bir heyet Medine'de Resûl-i Ekrem'le görüşerek İslâmîyet'i kabul etti. Hz. Peygamber, heyettekilerin isteği üzerine bütün Has'amîliler'in uyacağı, bir ahidnâme kaleme aldırdı. Buna göre kan davaları yasaklanıyor, akarsu ile sulanan arazilerden onda bir, kıyu suyu ile sulanan arazilerden yirmide bir oranında vergi alınacağı, yağmur sularıyla sulanan topraklardan da oraları ekip biçenlerin istifade edebileceği belirtiliyordu (İbn Sa'd, I, 286). Fakat Has'amîliler'in bir kısmı bu ahidnâmeye uymadı. Resûl-i Ekrem 9. yılın Safer ayında (Haziran 630), o sıralarda Bişe ile Türebe arasında yaşayan ve İslâm'a karşı lâubali tavırlar sergileyerek taşkınlıklar yapan Has'amîliler üzerine Kutbe b. Âmir kumandasında yirmi kişilik bir seriyye gönderdi. İki taraf arasında şiddetli bir çarpışma oldu. Müslümanlar âsilerden bazı erkekleri öldürdüler, bazı kadınları esir aldılar, davar ve develeri de toplayıp Medine'ye döndüler. Elde edilen

HAS'AM (Benî Has'am)

ganimet, beytümâl hissesi ayrıldıktan sonra mücahidler arasında taksim edildi. Resûlullah'ın vefatı üzerine Humeyda b. Nu'mân başkanlığında bazı Has'amlılar Ezd ve Becile ile birlikte irtidad ettiler. İrtidad hareketlerinin bastırılmasından sonra Suriye ve Irak cephesindeki fetihlere katılan bu kabile mensupları Hz. Ali-Muâviye mücadelesinde ikiye ayrıldılar ve hasım ordularda yer aldılar.

Has'amlı meşhur sahâbiler arasında Ebû Ruveyha el-Fezâfî, Temîm b. Verkâ, Mâlik b. Abdullah el-Has'amî sayılabilir. Bunlardan Ebû Ruveyha müslüman olduğunda Hz. Peygamber ona beyaz bir sancak verdi ve bu sancagin altına girenin güvenlikte olacağını belirtti. Ebû Ruveyha, daha sonra Filistin'in fethini Hz. Ömer'e müjdelemek üzere Medine'ye gelmiştir. Mâlik b. Abdullah ise "el-kâidü'l-Filistinî" (Filistin kumandanı) diye tanınmış ve Muâviye ile oğlu I. Yezid zamanında İslâm ordusunun kumandanları arasında görev yaparak 58 (678) yılında Rumlar üzerine tertiplenen bir gazâyâ iştirak etmişti. Has'am kabilesine mensup bazı kadınlar Kureyşliler'le evlenmişlerdir. Bunlar arasında, özellikle ilk müslüman hanımlardan olan Esmâ bint Umeys ile kardeşi Selmâ meşhurdur. Esmâ, önce Ca'fer b. Ebû Tâlib ile evlenerek onunla birlikte Habeşistan'a hicret etmiş, Ca'fer'in şehid olmasından sonra Hz. Ebû Bekir ve onun vefatı üzerine Hz. Ali tarafından nikâhlanmıştır. Selmâ ise Hz. Hamza ile evliydi. Hâlid b. Velîd'in eşi Esmâ da Enes b. Müdrîk'in kızıdır. Kendisinden İmam Evzâî'nin rivayette bulunduğu Ümeyd b. Abdurrahman el-Has'amî ile Abdülcebbar el-Has'amî adlı muhaddisler de bu kabiledendir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Eşnâm*, s. 40-41, 46; İbn Sa'd, *el-Tabakât*, I, 286, 348; II, 162; İbn Düreyd, *el-İştîkâk*, s. 520; Hemdânî, *Şifâtü Cezâretî'l-Arab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekvâ'), Riyad 1397/1977, s. 53, 119, 150, 192, 257-258, 261-262, 320, 329; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 390, 391, 484; Bekrî, *Mu'cem*, I, 57-63; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), I, 286; II, 9, 10, 21; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1959, s. 172, 243; Şâmi, *Sübülü'l-hüdâ*, VI, 503-504; Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, III, 204; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 364, 374, 406, 516; IV, 443-444, 470; V, 320; VI, 446; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), X, 123-125; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ilü'l-Arab*, Beyrut 1402/1982, I, 63, 331-332; Mustafa Murâd ed-Debbâğ, *el-Kabâ'ilü'l-Arabiyye ve selâilühâ fi bilâdinâ Filistin*, Beyrut 1986, s. 98-99; G. Levi Della Vida, "Has'am", *JA*, V/1, s. 306-308; a.m.f., "*Khath'am*", *EP* (İng.), IV, 1105-1106; Mustafa Fayda, "Cerîr b. Abdullah", *D/Â*, VII, 410-411; M. Yaşar Kandemir, "Esmâ bint Umeys", a.e., XI, 422.

HÜSEYİN ALGÜL

HASAN

(الحسن)

Ebû Muhammed el-Hasen b. Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 49/669)

Hz. Peygamber'in torunu,
Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin
büyük oğlu.

3. yılın Şâban ayında (Ocak-Şubat 625) veya Ramazan ayının 15'inde (1 Mart) Medine'de doğdu. Babası ona Harb adını koymayı düşünmüştü de Hz. Peygamber, Câhiliye döneminde bilinmeyen Hasan adını ve Ebû Muhammed künyesini vermiş ve kulağına bizzat ezan okumuştur; doğumunun yedinci gününde de akıka kurbanı kestiği ve Hz. Fâtıma'dan saçının ağırlığını fakirlere gümüş dağıtmasını istediği bilinmektedir. Kaynaklarda, Resûlullah'a çok benzediği için Hz. Ebû Bekir'in onu, "Ey nebîye benzeyen, Ali'ye benzemeyen" diye sevdiği ve Hz. Ali'nin de buna tebessüm ettiği belirtilir.

Hasan, kardeşi Hüseyin gibi ilk halife döneminde cereyan eden önemli olaylarda fiilen yer almamıştır. Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında kardeşiyle birlikte Saîd b. Âs'ın Horasan seferine (29 veya 30/650 veya 651) katılmış (Belâzürî, *Fütâh*, s. 480; Taberî, *Târîh*, I, 2836), daha sonra da babası tarafından yine kardeşiyle birlikte Hz. Osman'ın isyancılara karşı korumak ve evine su taşımakla görevlendirilmiştir (a.g.e., I, 3020).

Babası hilâfete geldikten sonra Hasan, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm'ın ona karşı çıkmaları üzerine, Küfe'li'i babasının yanında yer almaya ikna etmek için Ammâr b. Yâsir ile birlikte Küfe'ye gitti. Cemel Vak'ası ve Siffin Savaşı'nda da babasının yanında bulundu. Hz. Ali'nin şehid edilmesinin ardından (19 veya 21 Ramazan 40/26 veya 28 Ocak 661) Ubeydullah b. Abbas b. Abdülmuttalib Küfe'li'i halife olarak ona biata davet etti ve bir rivayete göre (İbn Şehrâşûb, III, 191) aynı gün, bir rivayete göre de (Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab*, II, 426) iki gün sonra Küfe'de kendisine biat edildi. Hz. Ali ölümünden kısa bir süre önce Hasan'a biat konusunda sorulan bir soruya, "Bunu ne emreder ne de nehyederim" diye cevap vermiştir (Taberî, *Târîh*, I, 3461); ancak Şii'ler Hz. Ali'nin onu veliaht tayin ettiğine inanırlar (Fıglalı, s. 85). Hz. Hasan, Küfe Mescidi'nde halka hitaben yaptığı konuşmada Ehl-i beyt'in meziyetlerinden ve Hz. Peygamber'e olan yakınlığından

söz etti. Ona ilk biat eden Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî, biat sırasında kendisini Allah'ın kitabına ve Resûlullah'ın sünnetine bağlı kalmanın yanı sıra isyancılara karşı savaş şartını da kabul etmesi için zorladı; fakat Hasan bu şartın aslında "Allah'ın kitabı" lafzında mevcut olduğunu söyledi (Taberî, *Târîh*, II, 1).

Hz. Ali'nin şehid edildiğini ve Hasan'ın halifelige getirildiğini haber alan Muâviye b. Ebû Süfyân, onun taraftarlarını ve Küfe'li'leri kendi safına çekmek için yoğun bir faaliyet başlattı; Abdullah b. Âmir kumandasında Suriye, Filistin ve el-Cezire kuvvetlerinden oluşan bir ordu hazırlattı. Bu durumu Küfe'de bulunduğu sırada öğrenen Hz. Hasan da Abdullah b. Âmir'le karşılaşmak üzere Medâin'e doğru yola çıktı. Bu sırada, iki taraf arasında anlaşmazlığın barış yoluyla çözümlenmesi konusunda zaman zaman eski meseleleri de kurcalayan mektuplar teâti edilmiş (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Meçâtilü'l-Şâlibiyyîn*, s. 46-77), ancak bu yazışmalar durumu gerginleştirmekten başka bir işe yaramamıştır. Muâviye Musul'a ulaşıp orada konaklayınca Hz. Hasan, Ubeydullah b. Abbas kumandasında 12.000 kişilik bir öncü birliğini ona karşı gönderdi ve Ubeydullah'a, Muâviye ile müzakerelerde bulunmak isteyen Kays b. Sa'd ve Saîd b. Kays el-Hemdânî ile istişare etmesini söyledi. Fakat bu arada, konakladığı Medâin'in Sâbât mevkiinde ordusundaki savaşa karşı isteksizliği sezince bir konuşma yaparak aslında hiçbir müslümana karşı kötü hisler beslemediğini, adamlarının pek çoğunun savaştan hoşlanmadığını bildiğini, bunun için de onların arzu etmedikleri bir şeyle karşı karşıya kalmalarını istemediğini söyledi. Büyük bir şaşkınlık yaratan bu sözler üzerine Hâricîler'in görüşlerini benimseyen bir grup, "Hasan da babası gibi küfre düşmüştür" diyerek üzerine yürüdü ve altından seccadesini çekip elbisesini çekiştirmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Hasan, Rebîa ve Hemdân kabilelerine mensup sâdik adamların yanına sığındı; onlar da etrafını çevirip saldırganları uzaklaş-

Hz. Hasan
adına
düzenlenen
Ayasofya
Cami
içindeki
bir levha -
İstanbul

